

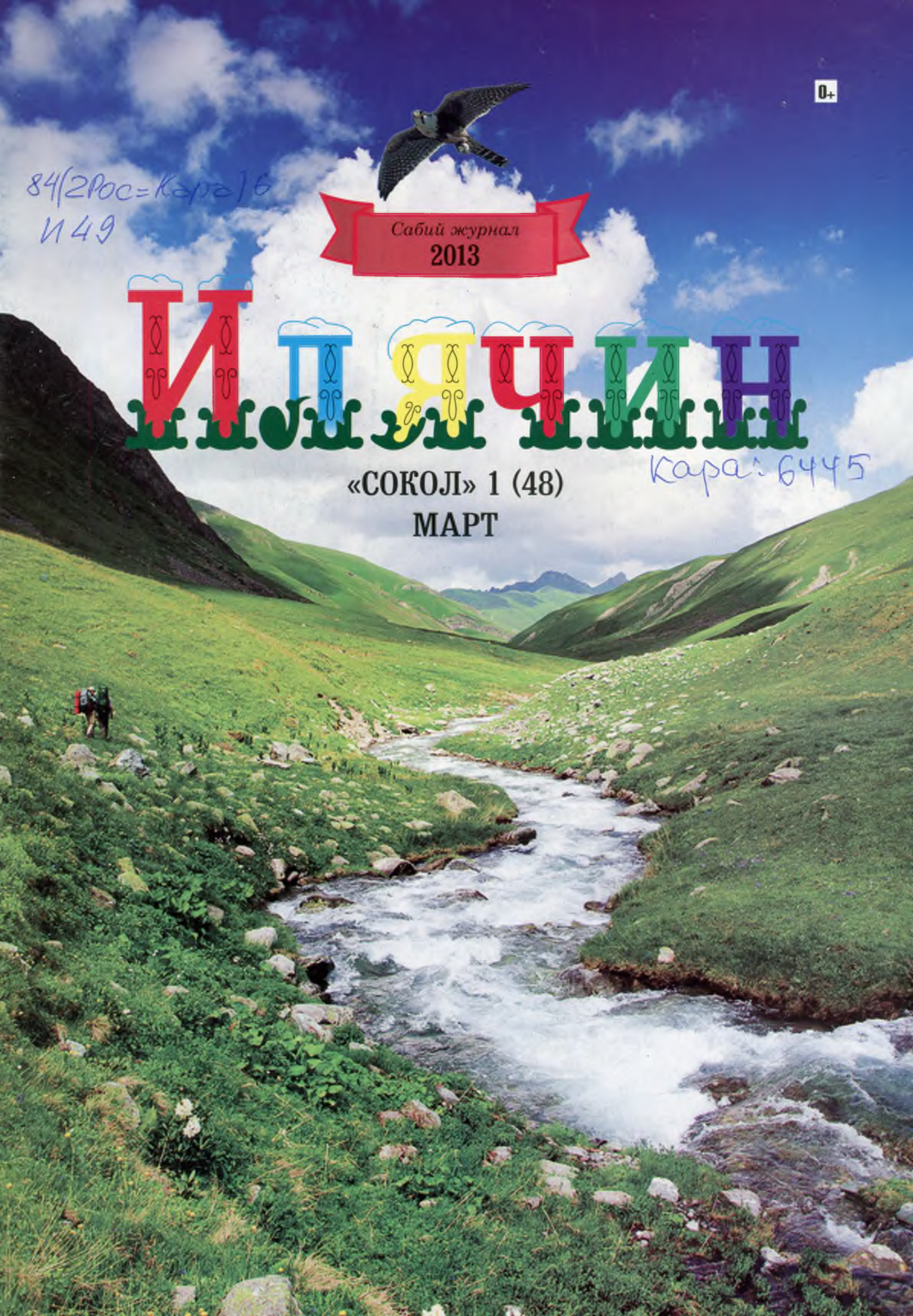
84(2Poc=Kapa)6
И 49

Сабий журнал
2013

И П Я Ч И Н

«СОКОЛ» 1 (48)
МАРТ

Кара: 6445



84(2рос = Кара)/6
и 49

КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР ТИЛБУРГЪУЧЛА

(Азбар этерге)

Бара-бара джюн табдым



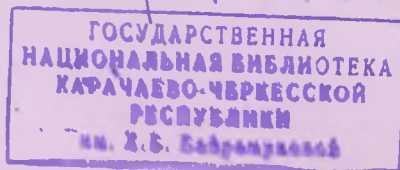
Бара-бара джюн табдым,
Джюнню ичинде таракъ табдым,
Таракъны аммагъа бердим,
Амма манга баббу берди,
Баббуну итге атдым,
Ит манга кючюк берди,
Кючюкню кюйчугъа бердим,
Кюйчу манга кюзу берди,
Кюзуну кюнакъгъа сойдум,
Кюнакъ манга къамчи берди,
Къамчини джерге урдум,
Джер манга джемиш берди,
Джемишни уммогъа бердим,
Уммо манга сют берди,
Сютню табхагъа салдым,
Ары джанындан бир мияу,
Бери джанындан бир мияу
Хаб-чуб этдиле,
Джалалла да кетдиле.

1. Тилбургъучда къаллай сабийни юсюнден айтылады?
2. Ол табхан затларын тюз хайырландыра билемиди, зыраф этемиди?

Бир кюлума чыракъ алдым,
Бир кюлума бычакъ алдым,
Итни, кюшну кюруй кетдим,
Шакъманлагъа солуй
джетдим.

Шакъманланы Бийсолтан,
Керпе тонунгу кий, Солтан,
Джагъалагъа барайыкъ,
Джагъа тублени сакълайыкъ,
Къабыргъала къакълайыкъ...

кара: 6445



Заяц и Белка



Н. Сладков

- Слышал новость, Заяц?
- Я всё, Белка, слышу: э-э вон уши-то у меня какие!
- Таа чеге же ты своими ушами слышал?
- Сперва ты, Белка, скажи, какую ты новость слыхала?
- Я слыхала, что тебя, Зайца, волки съели!
- Ну, это что! А я слыхал, что ты, Белка, волка съела!
- Вот это да! Что же мне теперь делать?
- Известно что: глазам своим верить, а не чужим ушам!

Вопросы для беседы:

1. Почему Заяц сказал: «Я все слышу: уши-то у меня какие!»?
2. Почему Заяц сказал Белке: «Глазам своим нужно верить, а не чужим ушам!»

Доюнланы Муссаны джашы Абдурахман

Сарытюзчю Доюнланы Абдурахман, белгили, баш категориялы устазды, Джөгетей-Аягы районну кьарачай тил бла литературадан устазларыны методикалык бирлешлигини тамадасыды.

Кьарачайлыла кёчгюнчюлюкден кьайытханларында, 1958-чи джыл джазыб башлаган джазыучуларыбызны тизгининденди. Джазгъанлары талай джыйым китабда басмалангандыла. Талай энчи китабыны авторуду, РФ-ны Журналистлерини, Джазыучуларыны союзларыны члениди. «Кьарачай» газетде бек магъаналы статьялары чыгъыб туруучандыла.

Абдурахман Муссаевични 2003 джыл чыкьган «Джангыргъан джуртда» деген китабында кёб ашхы, магъаналы адабият (литература) чыгъармала берилгендиле. Аланы ичинде сабийлеге джораланган назмула, элбер джомакъла да бардыла.

Аланы бир талайы бла танышыгъыз, биячаларын табыгъыз.





1. Чепкенчиги ийнелид,
Туугъанлы да киеди.
Джуммакъчыкъча, тегерек,
Сютню бир бек сюеди.

2. Сохталаны къууанчлары,
Джылда тёрт кере келеди.
Бу къууанчны уа алагъа
Министерство береди.

3. Суугъа атсанг сен аны,
Анда ариу батады.
Ызына тартыб алсанг а,
Негер алыб чыгъады.

4. Кийим этиб киймейбиз,
Ары-бери иймейбиз.
Гырджын этиб ашамайбыз,
Аны джутмай джашамайбыз.

5. Тыш къабындан чыкъгъанлай,
Джортууулгъа чабады.
Тары, туй деб къарамай,
Барын чёблеб къабады.

6. Тамам кючлю болса да,
Кечеден ол къоркъады.
Ингир бола тебресе,
Тау артына джортады.



7. Биргенге да джурюйдю,
Къабыргъадан да къарайды.
Къычырыкъдан алса уа,
Уятыргъа джарайды.

8. Бюртюклени патчахи,
Бек мийикге ёседи,
Чебгенлерин тешгенлей,
Сакъалы джокъ – кёседи.

Билячалары: 1. Кирпи.

2. Каникулла. 3. Къармакъ.

4. Хауа. 5. Джюджек. 6. Кюн.

7. Сагъат. 8. Нартюх.



Потешка

(Русские народные потешки)

- Где ты, брат Ваня?
- В горнице.
- А что делаешь?
- Помогаю Петру.
- А что Пётр делает?
- Да на печи лежит.



Небылица

Ехала деревня
Мимо мужика,
Вдруг из-под собаки
Лают ворота.

Выскочила палка
С бабкою в руке
И давай дубасить
Коня на мужике.

Задание.

В небылице переставь слова так, чтобы смысл был понятен.

БАЙ ТАРЫГЪАДЫ

Суфий хапар

Бир бай тенгине алай соргъанды:

– Меннге къызгъанчса деб нек айталла, ёлсем, болгъан мюлкюмю барын да онгсузлагъа, кереклилеге чачарсыз деб, осият этгенме сора?

– Санга джууабха тонгуз ийнекеге, мени суймейле деб, къалай тарыкъгъан хапарын айтайым, – дегенди байгъа шоху. «Адамла хаман да сени огъурлу болгъанынги, кёзлеринг суйюмлю болгъаныны юсюнден айтадыла. Игитда, сен алагъа сют бла джау бересе. Алай а мен сенден эсе аслам береме: кыйма, эт, эзилген, сылынган этле (отбивные), тери, кырккыылгъан тюк (щетину). Ол огъай, мени аякъларымы да биширедиле. Алай болгъанлыкъгъа, дагъыда мени суймейдиле. Алай некди?»

Ийнек бир кесек сагъыш этгенди да алай айтханды:

– Мен барын да кесим сау заманымда береме да, аны ючюн алай болурму?..

САБИЙЛЕГЕ КЪЫСХА НАЗМУЛА

Къойчуланы Аскербий, Къарачай ш.
Тарих илмуланы доктору



1. Атам, мени биргесине алыб,
Ойнаргъа, тутушургъа, ишлерге –
Юретеди эркиши халиге.
Меннге джашау джокъду ансыз къалыб.

2. Эшикъде кюн ариу, бек джылы.
Келигиз, чыгъайыкъ ойнаргъа,
Арбазда джыгъышыб, чабышыб,
Хауа солуб, юйге къайтыргъа.

3. Кёк талада гоккала джыйыб,
Анныгъа саугъагъа берейик.
Анабыз айтханнга сыйыныб,
Биз аланы разы этейик.



4. Бузоуларын эркелетиб
Ойнайдыла ариу буула.
Кюн бетлеге къууат бериб
Отлайдыла къарачай къойла.

5. Барла дохтур, къурулушчу,
Алимле эмда устазла,
Таякъчы, таракъчы, ташчы...
Кёбдю Къарачайда устала!



ИТ ХЫНЫ ЮРЕ ЭДИ

В.Осеева, орус джазыучу

Ал аякъларына ийиле, ит бек хыны юре эди. Аны тура аллында, буруугъа кысылыб, сырт тукчюклери ёрге-ёрге къобуб, гитче кишдик балачыкъ джыйырылыб, чёгюб тура эди.

Арлакъда уа эки джашчыкъ сюелиб, не болурун сакълаб, алагъа къараб тура эдиле.

Бир тышырыу терезеден къарады да эрлай эшик аллында бачхычлагъа чабыб чыкъды. Ол итни кыстады да джашчыкълагъа ачуланыб кычырды:

– Айыб тюмюдю сизге?

– Сора нек айыб болады? Биз джукъ этмегенбиз! – деб сейирсиндиле джашчыкъла.

– Ма аман олду! – деб хыны джууаб берди тышырыу.

Соруула:

1. Тышырыу джашчыкълагъа нек айыб этгенди?
2. Джашчыкъла аны алагъа нек айыб этгенин тюз ангылагъанмыдыла?
3. «Ма аман олду!» – деб нек айтханды тышырыу?

АДАМНЫ СЫЙЫ – МИЛЛЕТНИ СЫЙЫ

(Боташланы Асиятны урунуу джигитлиги)

Ёзденланы Роман

Сюргюн джыллада Къазакъстан бла Орта Азия республикалада Къарачай-Малкъар халкъгъа уллу сый бергендиле. Аны себеби: бизни халкъны адамлары ол ауур, азаб, ёлет джылланы сынауларын къаджыкъмай кёлтюргенлерин, бек тири урунганларын, тюз, ариу халили болгъанларын кёрюб, бек сейирсингендиле, бек джаратхандыла. Къыйынлыкълардан миллетибизни джартысы чакълысы кырылса да, кесини джигитли-ги бла миллетибиз кеси кесин сакълаялгъанды. Бир къауум адам Социалист Урунууу Джигити деген сыйлы атха да теджелгендиле. Бусагъатда аладан бизге ючюсю белгилиди: Шидакъланы Патия, Гюрджюланы (Къобанланы) Нузула, Абдуллаланы Тамара. Ол сыйлы атла берилген заманларында ала джаш кызычкъла болгъандыла. Алай а уллу урунуу джигитлик, тулпарлыкъ, ангылылыкъ танытхандыла.

Кёб адамыбызгъа да сыйлы орденле бла медалла берилгендиле. Аланы бири Боташланы Муссаны кызы Асият болгъанды.

Асият 1937 дж. Къызыл Къарачай элде туугъанды. Къазакъстанда 7-чи классны таууханында, юйдегиге



болушур ючюн, Къыбыла Къазакъстанда «Тегистик» колхозда ишлеб башлагъанды. 16 джыл болгъан таулу къызчыкъ, уста ишчилени къалай эбли ишлегенлерине къараб, игилени усталыкъларын эниклеб, биринчи джылында огъуна эрлай колхозну джигер, уста, махтаулу мамукъчуларыны бири болады. Экинчи джылында аны звеногъа башчы этедиле. Ол къарыу-суз звенону бирлешдириб, алчы звено эталады. Кесек замандан Асиятны башха къарыусуз звеногъа башчы этиб кёчюредиле да, Асият



аны да онглу, алчы звено этеди. Ол звено хар гектардан план бла 18 центнерни орнуна 24 центнер мамукъ алады. Ол ашхы ишлери ючюн, 18 джыл болгъан къызчыкъ Боташланы Асият Алма-Атагъа уллу республикан джыйылыугъа чакъырылады. Анда махтаулу ишлегени ючюн Урунууну Къызыл Байрагъы орден бла саугъаланнганды.

Миллетибиз Ата Джуртубузгъа къайытханында, Асият 1961 дж. Черкесске шахарда устазлыкъ училищени айырмагъа тауусханды. Ол джыл огъуна Къарачай шахарда пединститутха кириб, аны филология факультетин болджалдан алгъа тауусханды. Кёб джылланы школда махтау бла ишлеб тургъанды.

Асият не заманда да джамагъат ишлеге да тири къошулуб, миллетибизни сыйы, бети ючюн къарыуун аямай кюрешгенди.

АНА ТИЛИМ

*Алийланы Рейхана, п. Орджоникидзе
5 класс.*

Къыш, узун ингирни биринде
Къарт атам бла ушакъ башладым:
– «Ана тил» – деб нек айталла, билирге
Сюеме, – деб, не айтырын сакъладым.

– Анадан багъалы джокъ адамгъа,
Табхан да, ёсдюрген да сабийни – ана,
Тилни макъамын да, сёзлерин да
Сют бла сингдиреди ана санга.

Ана тилден татлы тил джокъду
Бил аны, къызым, - деди къарт атам.
Кёзлеринден джыламугъун сюрте,
Анасын эсге тюшюрдю аттям.



АНА ТИЛИМ

*Алийланы Мухаммат, п. Орджоникидзе
5 класс*

Ана тилде - сыйлы тилде
Сёлешеди хар адам.
Ана тилде - ариу тилде
Хапар айтад къарт атам.

Ана тилим, хурмет тилим,
Джылыу беред джюрегиме,
Ана тилим, халал тилим,
Джарыкъ беред кёзлериме.



Башха тилни, керек тилни
Билаллыкъса, къолгъа алсанг.
Ана тилни – джюрек тилни
Билирге борчлуд хар адам.

Ненча тилни биз билсек да,
Джашау хазнам, насыбым –
Миллет тилим, ана тилим,
Ёмюрлюкге байлыгъым.

МОЙ МЯЧИК

Ёлмезланы Мурадин, Налчыкъ (Нальчик ш.)



Бьется, бьется
Мячик мой,
Шаловливый,
Озорной.

Он разбил
Стекло в окне,
Отвечать
За это... мне!

ТОБЧУГЪУМ

Ёлмезланы Мурадин, Налчыкъ (Нальчик ш.)

Ойнай кетди
Тобчугъум –
Хили¹
Доп-допчугъум.

Терезени
Уруб ийди,
Таягъы уа
Манга тийди.

.....
Хили – камсык, сыркыу.

ОСКОРБИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

В. А. Сухомлинский

Сын однажды рассердился и сгоряча сказал Матери оскорбительное, грубое слово. Заплакала Мать. Спыхватился Сын, жалко стало ему Мать. Ночи не спит, не дает ему покоя совесть: ведь он оскорбил мать.

Шли годы. Сын-школьник стал взрослым человеком. Пришло время ехать в далекий край. Поклонился Сын Матери и говорит:



– Простите меня, мама, за оскорбительное слово.

– Прощаю, – сказала Мать и вздохнула.

– Забудьте, мама, о том, что я сказал оскорбительное слово!

Задумалась Мать, загрустила. На её глазах показались слёзы. Говорит она сыну:

– Хочу забыть, сын, но не могу.

– Рана от занозы заживает, и следа не остается.

А рана от слова заживает, но глубокий след оставляет.

Джыланчыкъ бла бал чибинчик

Мамаланы Зухра У., Знаменка эл.

Бир ариу джыланчыкъ исси кюн суу ызына суу ичерге бара тургъанлай, гокка хансчыкъны юсюне къонуб, бир чибинчик тепсей тургъанын кѳргенди.

Сейир болуб, анга къараб туруб, джыланчыкъ:

– Сен кимчиксе? Гоккачыкъны юсюнде не ишлейсе? Алай къадалыб джарыкъ джырлагъанча къалай эте тураса? – деб соргъанды.

– Мен бал чибинчикме. Биз, джай болгъанлай, ариу гоккаланы татлы сууларын ичебиз. Сыртыбызда артмакъчыкъларыбызгъа да джыябыз да уячыгъыбызгъа элтиб къотарабыз. Андан татлы бал болады. Аны уа адамла ичселе, аругъанлары сау боладыла. Бизге да: «Сауболугъуз!» – дейдиле. Меннге къарама да джолунга бар, джунчутма мени! – деб, бал чибинчик ишин эте башлады.

Джыланчыкъ дагъыда анга:

– Сен гокканы сууун ичсенг, ол къалай джашарыкъды? Мен былайтын озсам, аны ариу ийисинден ийисгеб оза эдим. Энди къалай боллукъду? – деб, къыйнала, кетиб тебреди.



Чибинчик аны ызындан:

– Биз сууун ичгенликге, ала джерден дагыда ашау алыб, андан да ариу ийис этерикдиле. Сен кыйналма, – деб, ишин эте кьалды...

Джыланчыкь мыдах болду. Суугъа джетиб, иче тургъанлай, кьараса, бир джашил макъачыкь джыланчыкьгъа кёзлерин джандырыб кьараб тура.

Макъачыкь, суу иче тургъан не болгъанын билмей, сейирсиниб:

– Эй, кимсе сен? Кесинг да былай мыдах нексе? Джылаб да кьояса! – деб соргъанды. Джыланчыкь, илгениб, тегерегине кьараб, джашил макъачыкьны кёргенди да, анга:

– Мен джылан балачыкьма. Меннге киши да джукь айтмагъанды. Хаман да джюрюучю джолчугъумда бир ариу гоккачыкь ёсе эди. Аны, бал чибинме, дейди, бир затчыкь суучугъун иче турады. Анга кыйналыб мыдах болгъанма. Ол ариу гоккачыкьны суучугъун ичиб бошасала, мен кьалай этерикме? Гоккачыкь аууб кетерикди да? – деб джууаб этгенди

Макъачыкь, сууда ары-бери чынгаб, джыланчыкьны кьатына джууукь келиб:

– Узакьдамыды ол сен айтхан джерчик? Барайыкь да анга урушайыкь, – деб, суудан чыкьгъанды.

Джыланчыкь сюркелиб, макъачыкь да чынгай, ол гоккагъа джетгендиле. Кьарасала, бал чибинчик ол гоккадан учуб кетиб, бир башха гокканы сууун иче тура. Ала аны алайда сакьлагъандыла, чибинчик а экинчи ол гокканы кьатына да келмегенди.

Гоккачыкь, кюн да башындан сылай, артыкь да бек джашнагъанды. Тамыры кючлю болса, хар не да кючлю джашнайды, ариудан ариу болады. Аны ангылаб, макъачыкь бла джыланчыкь джолларына кетгендиле.

Ушакьгъа соруула:

1. Джыланчыкь бал чибинни эте тургъанын нек джаратмагъанды?
2. Бал чибин ол ишни магъанасын тюз айтханмыды?
3. Джыланчыкь нек мыдах болгъанды?
4. Макъачыкь не оноу этгенди?

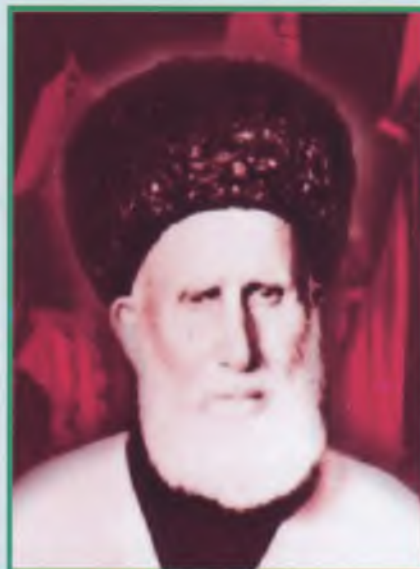


СЕМЕНЛАНЫ СЫМАЙЫЛ

(Джырчы Сымайыл)

...Шам Къарачайны кёгюнден таза
Кёрмедим,
«Къарачай» деген сёзден сыйлы сёз
Эшитмедим.
«Къарачай» деген – къан бла кирген
Джан кибик,
Аны сезмеген – сау ёмюрде
Сал¹ кибик.
(«Керти зат» назмусундан)

¹ Сал – ёлю; сал агъачха салынган ёлю; ёлген
адам салыныучу къанга.



Семенланы Сымайыл
(Джырчы Сымайыл)

БИЛЕМИСЕ БУ СЁЗЛЕРИБИЗНИ?

1. Бузкъаудан – (бузлауукъ) – гололёд, гололедица.
2. Бурчакъ – 1) крупный снег, мелкий град; 2) горох.
3. Буруш (чортакъыл) – упрямый; упрямец.
4. Бушто – сютге, айраннга, сютбашыгъа-затха ууакъ чанчылгъан гырджын.
5. Буучар – охотник на оленя.
6. Гылла – уллумюйюз ёгюз.
7. Лапыча – плоский.
8. Къула тюз – кенг, уллу тюз; большая равнина.
9. Тентерирге (кёб айланыргъа; башын тубюне къабларгъа) – 1) исходить, обойти (много мест); 2) выливать, высыпать, опрокинув, выложить.
10. Шум (шым) – тишина, безмолвие, молчание.
11. Шумалакъ – молчание.
12. Шылпы – морозь, мелкий дождь.
13. Эзеу (бирикген, джакъ) – объединившиеся.

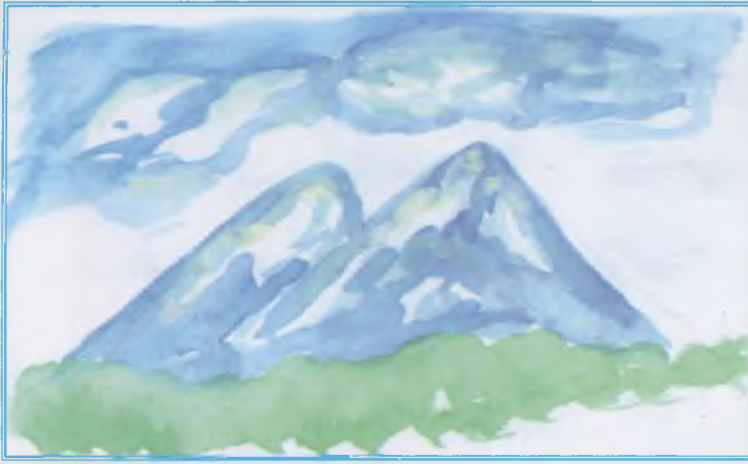
ТАУЛА

Ёзденланы Роман С.-М.

Дунияны башында бек мийик таула кёбдюле. Джерни юсюнде эм мийик тау Эверестди. Ол Азиядады. Мийиклиги 9 километрге джууукъду. Аны бир атына да Джомолунгма дейдиле. Ол Индиядады.

Шымал Америкада Мак-Кинли тауну мийиклиги 6 километрден артыкъды. Къыбыла Америкада Аконкаг а 7 километрден мийикди. Африкада Килиманджаро тауну мийиклиги 6 километрди.

Европада, бютеу Эресейде да эм мийик тау Минги Тауду. Мийиклиги 5 километр бла джарымдан асламды. Аны эки айрысыны мийик ёрюню



бурунгу къарачай-малкъар аты – Уллу Эндиркъоду, экинчисини (андан алашарагъыны) аты – Гитче Эндиркъоду.

Минги Тауну шымал этегинде биз, къарачай-малкъар (алан) халкъ джашайбыз кёб минг джылланыузагъына. Былайыбизни бурунгулу Ата Джуртубузду. Анга уллу суюмеклик, аны багъалатыу,

сыйын кёрюу, тансыкълау, балсытыу – бизни миллет шартыбызды.

Ата Джуртубузну сыйы – хар бирибизни да сыйыбызды. Аны неси да: сууу, кёгети, битими, хауасы – бары да бизге айырылыб багъалыды, татлыды, дамлыды. Тыш джерледе къалау-къалау ётмек, эт, джау ашагъандан эсе, Ата Джуртубузда бир къабын гырджын, бир чёмюч суу уртлагъан игиди, хайырлыды, къууанчды.

Тыш джерледен келгенлени кёзлери бизни джуртубузгъа къарайды. Биз да тыш джерлеге джайылыргъа тырмашыргъа керек тюлбюз, капек-баш тырнай. Адамлыкъ, сый, насыб – Ата джуртунда, аны джылыуунда, аны ючюн джашауду. Аны ангыламагъанда адамлыкъ джокъду.

Бизге Ата Джуртубузда джашаб турур насыб берилгенлей турсун! Амин!

- 1. Бизни миллетибиз Ата-баба Джуртубузну бек нек сюеди, нек багъалатады?**
- 2. «Ата-баба Джуртра суюмеклик» деб неге айтылады?**
- 3. Адамлыкъгъа ол сёзлени магъаналары къалай тийишедиле?**

(Сур. Ёзденланы Рада, Черкес ш.
МКОУ «Гимназия № 13, 2-чи В класс)



КИШДИК ЫРАЗЫ БОЛМАЙДЫ

Суфий хапар

Кишдик бир джолда алай айтханды:



– Къоянла юретирге тыйыншлы да тюлдюле! Мен алагъа чычханланы къалай тутаргъа болгъаныны юсюнден учуз дерсле берейим дейме да, сынгар бири да сан этмейди!

Соруула: 1. Къоянла кишдик айтхан ишге юренирге нек унамайдыла?
2. Кишдик къоянлагъа керекли усдалыкъны нек юретмейди?

КЪОЯН БЛА АНЫ КЕНГЕШЧИ БАЛАСЫ

Сылпагъарланы Кулина, поэт, устаз, журналист.

Бир къоян, балачыгъын да биргесине алыб, элни къыйырында бачхалада чабыб айлана баргъанды да, быхы урлукъла тегюлюб тургъанын кергенди.

– Балачыгъым, джаны болгъанны аузу болады, аузу болгъанны аузуна къабары да келеди. Кел, быланы джерге себиб, быхыла ёсдюрейик да, ох деб, къыш ашаб турурбуз, – дегенди.

Баласы да болушуб, чегет къыйырда экиси да бачхачыкъ этиб, урлукъланы себгендиле. Адамланы этгенлерине къараб, бачхачыкъда

керексиз хансланы да кетергендиле. Къачда барыб къарасала, быхыла битиб тура. Бири уллуракъ, бири гитчерек эки четенчик эшиб, къоян бла баласы быхыланы джыйгъандыла да, гитчерек четенчик толгъанды.

Баласы бош четенчикни, къоян кеси быхысы болгъан четенчикни алыб, чегетни ёрге, джашагъан джерлерине тебрегендиле. Бир кесек барыб, къоян бала арыгъанды да айтханды:

– Анакай, четен ауурду, элталмайма.

– Арыб элталмайса, былай бер четенинги, – деб, къоян ол бош четенчикни да алгъанды. Бир кесек барыб, баласы дагыда:

– Анакай, эки четенинги бир къолунга алыб, бир къолунг бла мени къолумдан тутта барсанг а, бек арыдым, – деб сынсыгъанды.

Къоян баласы айтханча этгенди. Кесек баргъанлай, биягъы бала:

– Анакай, эки четенни бирге тутхан табсыз болур, экисин бир-бири ичине салыб, бирге тутсанг таб эди, – дегенди.

– Таб айтаса, балачыгъым. Мен да арый башлаб, иги оюм эталмай, табсыз тутханма, – деб, къоян, бала айтханча, гитчерек четенчикни уллуракъны ичине салыб, эки баудан да биргелей тутуб, кете баргъанды. Арыгъанында, къоян:

– Бара барсанг, зат ауур бола бара кёреме, къошула, ёсе баргъанча. Четенлеге къошулгъан зат да кёрмейме, ауурдан ауур болуб а барадыла, – дегенди.

– Алай эсе, ауурлукъ бу быхылары болгъан, ичиндеги четендеди. Аны бауун ий да къой да къуру тышындагы, бош четенни бауун тут да бар, бош четен ауур тюлдю, – дегенди баласы.

Тохтаб, бирер быхы да кемириб, къоян, баласы айтханча, ич четенни бауун ийиб къоюб, тыш четенни бауундан тутханды да, джолларына атлангандыла. Энди джюк къояннга алгъындан дженгил кёрюнгенди. Быхылы четен бош четенни ичинде болгъанлыкъгъа, аны бауундан тутмай, бош четенни кёлтюрюб баргъанына къууанганды къоян.

«Ай, къалай оюмлуду, къалай амалчыды балам! Къалай таб оноу эте биледи. Бу уллу болса, айюле, бёрюле, асланла да мындан къоркъуб турлукъ болурла!»- деб кёлюне келгенди.

Соруула: 1. Къоянны хар неге юренирге кюрешгени, тирилиги неде танылады? 2. Къоян баланы эслиги неде ангылашынады? 3. Къоян баланы оюмлары бары да тюзмюдюле? Къоянны оюмлары уа?

Сылпагъарланы Кулина, джазыучу. Черкесск ш.

БАЗАРДА

(Халкъ чам хапар)

Къарачайлыланы макъам сезимлери кючлю болгъанды. Джырларгъа, тебсерге, согъаргъа, чамгъа-накъырдагъа, ариу селеширге ёч, уста болгъанлары эстетика-макъам сезимлерин байындырыучу тамал болуб, культуралары аны ючюн бай, сейирлик болгъанды.

Ол себебден бир-бирде сынау, чюйре болумгъа тюшгенни терс сёз силдегени да кёбюсюне чам халгъа бурулуб къалыучу болгъанды. Аллай бир кюлкюлю хапар джурюйдю миллетибизде.

Оруслула биз джанына алкъын хазна басынмагъан заманда, озгъан ёмюрню 20–30-чу джылларында, Къарачайда орусча къолай билген хазна болмагъанды, ол тил кюнделик турмушда керек болмагъаны себебли.

Бир къарачайлы мал сата тёбентинде шахарда бир базаргъа энеди. Бир оруслу келиб, аны семиз малларыны бирин алыргъа кёзю къараб:

– Почем баран? – дегенди.

– Тейри, бармам! – дегенди къарачайлы.

Муну не дегенин ангыламай, оруслу:

– Как, как? – деб соргъанды.

– Какмы дейсе? Кагым болса, кесим да къабарыкъ эдим! – дегенди къарачайлы.

Экиси бир-бирин ангыламагъанларын эслеб, сатыу эталмагъан оруслу:

– Тюу, чёрт! – дегенди.

– Сен да джорт! – дегенди къарачайлы.

Орус тилни билмегенликден, айтханыны магъанасы келишмесе да, таууш ушашлыкъ бла бек таб сёлеше билгенди ол адам.

КЪОЯН БЛА ТЫЙЫН

Н. Сладков

– Джангы хапарны эшитдингми, Къоян?

– Мен барын да эшитеме, Тыйын; ма мени къулакъларым къаллайладыла!

– Да сора кесинги къулакъларынг бла не эшитгенсе?

– Эм алгъа сен, Тыйын, не джангы хапар эшитгенинги айт.

– Мен, Къоян, сени бёрюле ашаб къойгъандыла, деб эшитгенме!

– Да ол а не! Мен а, Тыйын, сен бёрюню ашаб къойгъанса, деб эшитгенме!

– Ма санга! Энди мен не этейим да?

– Белгилиди не этеринг: биреуню къулакъларына тюл, кесинги кёзлеринге ийнаныргъа керексе! – дегенди Къоян.

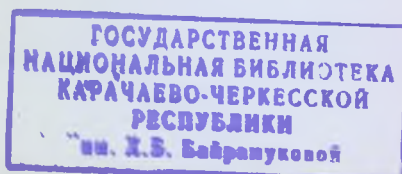
(Орусчадан кёч. Сылпагъарланы К.А.)

Ушакъгъа соруула:

1. «Ма мени къулакъларым къаллайладыла!» – деб нек айтханды Къоян?

2. Къоян Тыйынга: «Биреулени къулакъларына тюл, кесинги кёзлеринге ыйнаныргъа керексе!» – деб, нек айтханды?

карабучу5



СЁЗ ОЮНЛА

I. Гынтдылы соруула.

1. «Төшек» деген сёзде «Кёкюрек» деген сёзгү табыгъыз.
2. Гылыуну анасыны атында «чалышдыр» деген сёзгү табыгъыз.
3. Къанны джюрютген органы атында «кел, атла, тебре» деген магъаналы сёзгү табыгъыз.
4. Ууакъ бузлу джангурну атында «төгерек айландыр» деген сёзгү табыгъыз.
5. «Ауана» деген сёзде тохтаб тургъан сууну атын табыгъыз.
6. Къанганы сыйдамлаучу керекни атында «къуу, ызындан чаб» деген сёзгү табыгъыз.
7. Крысаны къарачайча атында юй къанатлыны атын табыгъыз.

Булчарлар: 1. Төшек (төш). 2. Эшек (эш). 3. Джюрек (джур). 4. Буракъ (бур). 5. Көлөккө (көл). 6. Сюрте (сюр). 7. Къазма чычхан (къаз).

II. Артыкъ сёзле.

Къауумлада артыкъ сёзлени табыгъыз.

1. Багъа, джагъа, таргъа, быргъа.
2. Дордан, майдан, лаудан, таудан.
3. Гёген, гогуш, гебен, гёзен, бичен.
4. Тюлкю, терен, тебин, тюшюн, тешин.
5. Мычхы, эшик, тебер, кюрек, кезлик.
6. Басды, барды, къады, алды, джазды.
7. Балала, атала, къыбыла, гыбыла, ырджыла.
8. Ашхы, гырхы, ачитхы, быхы, ырхы.
9. Терек, чырпы, бусакъ, бутакъ, булакъ.
10. Ырджы, маджа, гырджын, къаргъа, таджал.

Булчарлар: Таргъа, таудан, гогуш, тюлкю, тебер, къады, къыбыла, ачитхы, бычакъ, эшик, кюрек, кезлик, джазды, барды, басды, багъа, джагъа, таргъа, таудан, гогуш, гыбыла, ырджыла.



III. Ненчашар сёз?

Бу сёзлени хар биринде «бугъуб» тургъан ненчашар сёз барды?

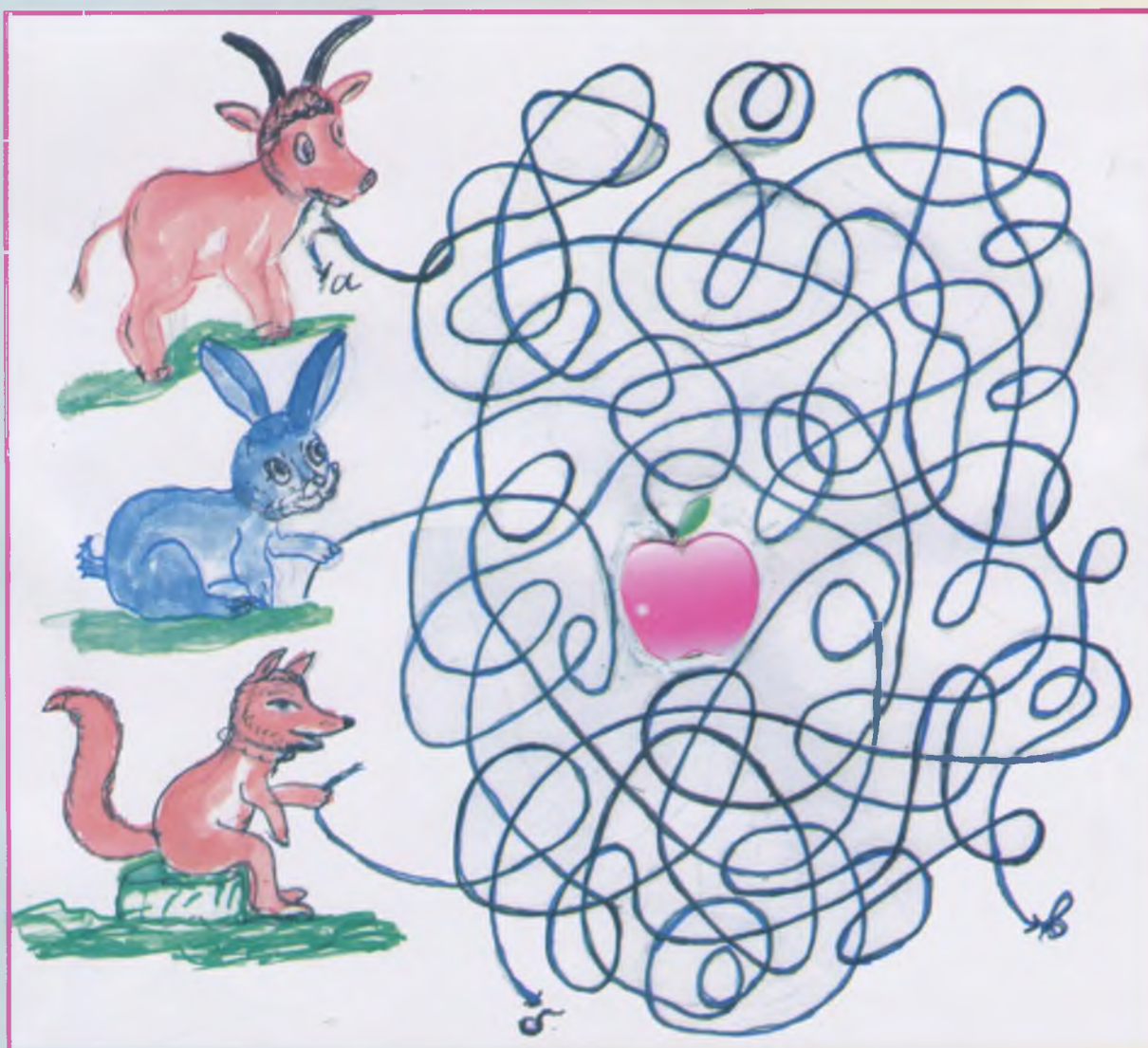
- 1. Къазауат.
- 2. Къарампил.
- 3. Чабышыу.
- 4. Турсунуу.
- 5. Къаралыу.

- 1. Къаз, къаза, аз, аза, азау, ау, ат, къазауат – 8 сёз.
- 2. Къар, къара, къарам, пил, ар, ара, арау, къарампил – 8 сёз.
- 3. Чаб, чабыш, ышы, ышыу, чабышыу – 5 сёз.
- 4. Тур, ур, турсун, урсун, ун, сунуу, уу, турсунуу – 10 сёз.
- 5. Къар, къара, къарал, къаралы, арал, аралыу, ара, ар, арлыу, къаралыу.

Буларча:

АЛМА КЪАЙСЫНЫКЪЫДЫ?

Суратлада ючеуленни бири алма табханды. Ол къайсы болгъанын таб.





0+

**Художественно-просветительский
журнал для детей «ИЛЯЧИН» (СОКОЛ) № 1 (48)**

Издается с 1997 г. Выходит 4 раза в год.

Салпагарова К.А. (гл. ред., учред.), Джуккаева Б. Ю. (зам. гл. редактора)
Журнал зарегистрирован региональным управлением Госкомпечати КЧР 18.04.96 г.
Свидетельство № Ж 0055. Журнал «ИЛЯЧИН» (СОКОЛ) № 1 (48)

На карачаевском и русском языках.

Художественный редактор Узденов Р. С.-М.
Художник Салпагарова К. А.

Сдано в набор 26.06.2012 г. Подписано в печать 25.04.2013 г. Дата выхода в свет 28.04.2013 г.
Формат 60x84 1/8. Бумага мелованная. Печать офсетная. Тираж 2500.

Заказ № 290-2012 г. Цена свободная.

Адрес редакции: г. Черкесск, ул. Фабричная, 139.
Контактный телефон: 8-928-924-26-97

Выпуск осуществлен при финансовой поддержке
Федерального агентства по печати и массовым коммуникациям
и Министерства финансов Карачаево-Черкесской Республики.

Журнал отпечатан ООО «Нартиздат»
369000, г. Черкесск, ул. 1-я Подгорная, д.2